

BOSNA-HERSEK'TE DEVLET İNŞASI ANLAŞMAZLIĞINDA ENERJİ GÜVENLİĞİNİ KAVRAMAK: ARAFTA BİR BOSNA-HERSEK Mİ?

F. Didem EKİNCİ*

ÖZET

Mevcut çalışma, devlet inşası kavramı çerçevesinde BiH'de devlet inşasının en önemli boyutlarından enerji güvenliğinin geliştirilmesini ülkedeki devlet inşacı aktör olan AB ile bağlantılı olarak ele almaktadır. Devlet inşası, enerji güvenliği ve Dayton Barış Anlaşması'nın betimlenmesinin ardından, BiH'deki enerji güvenliği inşasında üç temel sorun tespit edilmektedir. İlk olarak, devlet inşasında BiH'de "devlet içinde devlet" durumunun nasıl parçalı olan ve uyumlaştırılmayan enerji tercihlerine yol açtığı ve sonuçları ortaya konmaktadır. İkinci ve yukarıdaki unsurdan kaynaklı olarak, devlet inşasında devlet içindeki iki entitenin (Federasyon ve Bosna Sırp Cumhuriyeti/Republika Srpska) kendi eski doğal dış ortaklarıyla petrol ve doğal gaz alanlarında bağımsız işbirliği tesis etmelerinin ilave bir sorun yaratması değerlendirilmektedir. Üçüncü olarak, uzun süren ve durağanlık sergileyen devlet inşasının, öngörülen veya öngörülemeyen başka dış aktörlerin sürece dahil olması olasılığını doğurduğu, Çin üzerinden örneklenmektedir. Nihai tahlilde, AB'nin BiH devlet inşasının enerji güvenliği boyutunda tek taraflı tavizlerle esneklik sunmasının gerekliliği teslim edilmekte ve geleceğe dair bazı değerlendirmeler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: BiH, Çatışma, Devlet İnşası, Enerji, AB.

CONSTRUING ENERGY SECURITY IN THE STATE BUILDING IMBROGLIO IN BOSNIA-HERZEGOVINA: BOSNIA-HERZEGOVINA IN LIMBO?

ABSTRACT

This paper addresses energy security promotion, one of the most significant aspects of state building in BiH, in the framework of the concept of state building in connection with the state building actor in the country, the EU. Following the description of state building, energy security and Dayton Peace Agreement; it identifies three fundamental problems in the energy security building in BiH. First, it exposes how the "state within state" condition leads to fragmented and disharmonious energy policy choices and outcomes in the state building in BiH. Second, and emanating from the factor above, it dwells on the creation of additional problems emanating from the establishment of independent cooperation in the oil and natural gas sectors by the two entities (Federation and Bosnian Serb Republic/Republika Srpska) with their respective old, established external partners, in the state building process. Third, it exemplifies via the Chinese case that the state building, manifesting long duration and stagnation, will result in the possibility of the involvement of foreseen or unforeseen actors in the process. In the final analysis, it acknowledges the necessity on the part of the EU to offer unilateral concessions in the energy security aspect of the state building in BiH and offers certain future prospects.

Keywords: BiH, Conflict, State Building, Energy, EU.

Araştırma Makalesi

Makale Gönderim Tarihi: 06.11.2019; Yayıma Kabul Tarihi: 21.11.2019

* Doç. Dr., Çankaya Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü; ANKARA,

ORCID: 0000-0002-2882-7582, E-posta: didemekinci@cankaya.edu.tr, didemekinci@gmail.com

Bu çalışmada, devletin orijinal dilindeki resmi adı "Bosna i Hercegovina"nın resmi kısaltılması olan "BiH" ile iki entite Boşnak-Hırvat Federasyonu ve Republika Srpska'nın resmi kısaltmaları olan "FBiH" ve "RS" kullanılmıştır.

Giriş

Dünyada yekun güç kapasitesi bakımından en üst düzeyde olan aktör olarak Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) 1970'ler gibi çok eski olmayan bir dönemde petrol krizleri yaşanırken enerji politikalarında, sözgelimi veri eksikliği gibi, hiç tahmin edilemeyecek kadar ciddi eksiklerin ortaya çıktığı hatırlanacak olursa, hala devlet inşası sürecinde olan ve çatışma yaşamış küçük devletlerin enerji politikalarının oldukça sorunlu süreçler barındırdığı kolaylıkla tahmin edilecektir. Çalışmaya konu olan ve Batı Balkanlar'daki savaş ortamından en fazla etkilenmiş olan BiH'in devlet inşasında enerji güvenliği temini, tam tersi olması gerekirken, bölgedeki en komplike ve sürüncemede kalmış olan enerji güvenliği süreçlerini yansıtmaktadır. BiH'de enerji sektöründe yaklaşık çeyrek asırdır devam eden devlet inşasına karşın, ilgili sektörde gelişme sağlanamamasının nedeni, anayasanın bir sonucu olarak entiteler ve devlet düzeyinde, homojen olmayan, çok katmanlı ve zıtlaşmayla karakterize olan karar yapım mekanizmalarıdır.

Her devlet özelinde olduğu üzere, BiH'de de enerji güvenliği temini devletin sağkalımı anlamına geliyor olmasına rağmen, İngilizce ve Türkçe Uluslararası İlişkiler yazınında konuya ilişkin akademik araştırmaların eksikliği ve diğer taraftan az da olsa uluslararası kurum ve kuruluşların rapor niteliğindeki yayınlarının varlığı sözkonusudur. BiH'in kendi içinde dahi enerji alanındaki temel veriler, yakın zamana kadar hazırlanıp sunulmamışken, belki de konuya dair yazının gelişmemiş olması şaşırtıcı olmamalıdır. Bu çalışmada, bu noktadaki eksikliğin giderilmesine katkı yapabilmek amacıyla konu, devlet inşası kavramı çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu çerçevede ileri sürülen temel argüman, BiH'deki enerji güvenliği inşasının devleti kuran Dayton Barış Anlaşması'nın (1995) sunduğu anayasanın yarattığı, işlemeyen, karmaşık yapıdan ve devlet inşacı aktör AB'nin kriter ve koşullarından dolayı sürüncemede kaldığıdır. Bu kapsamda, öncelikle devlet inşası yazınının anahatlarıyla aktarılmasının ardından; enerji güvenliği, Batı Balkanlar ve AB bağlantılı olarak betimlenmektedir. Akabinde, BiH'deki tıkanmış enerji politikalarının, devlet inşası yazınında ele alınmış "devlet içinde devlet" semptomu, eski ve yeninin çatışması ve uzamış devlet inşalarında görülebilen bir durum olarak esas devlet inşacılarına rakip beklen(me)dik aktörlerin ilgili sektöre katılmaları ile politika yapımını daha da komplike hale getirdikleri ileri sürülmekte ve konu bu üç husus dairesinde incelenmektedir. Nihai tahlilde, temel aktör AB'nin, enerji alanında kriter ve koşulları standart yaklaşımla empoze etmek yerine belirli bir süre tek taraflı tavizler vererek BiH'i yakınlaştırması gereğine işaret edilmekte ve geleceğe dair kısa değerlendirmeler sunulmaktadır.

1.Devlet İnşası: Kavramsal Evrim, Olgular ve Savlar

Danimarka'nın nasıl "Danimarka" olduğunun, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler disiplinlerinde hala cevabı bulunamamış uzmanlık sorusu olması gibi, dış aktörlerin çatışma sonrası devlet inşası uygulamalarında neden başka "Danimarka"lar yaratamadıkları da bu kapsamda bir o kadar cevapsız kalan bir başka sorunsaldır. Devlet inşası tartışmaları, her sosyal bilim kavramı gibi, çıkışı ve evrimine dair hakkında görüş birliği olmayan bir kavramdır.

Tarihsel süreç bakımından ele alındığında, devlet inşası kavramı ve uygulamalarının, daha çok Soğuk Savaş sonrası döneme özgü olduğu kanısının aksine, kavramın ve uygulamasının Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da ve elitler düzeyinde gerçekleşen siyasi, ekonomik ve kültürel birleşme yansıtan ilk safhasının izlerine en az Orta Çağ'dan Fransız Devrimi'ne kadar uzanan dönemde rastlandığı; bunu, kitlelerin iletişim araçları ve eğitim

gibi yollarla sisteme daha fazla dâhil olmasından ibaret ikinci safhanın izlediği; üçüncü safhada kitlelerin siyasal sisteme faal olarak katıldıkları ve nihai safhada devletin kitlelerin sosyal refahını sağlamak doğrultusunda evirildiği ifade edilmektedir (Kuzio 1999: 13). Bu nispeten düzenli ve tedrici evrilmiş süreç ancak anılan coğrafyalarda gözlemlenebilmiş; sömürge sonrası (1945-) ve komünizm sonrası (1991-) devlet inşalarında ise oldukça kompleks, düzensiz ve türlü sektörlerde eşzamanlı dönüşümlerin olmuş/oluyor olması artık neredeyse olağan hale gelmiştir (Kuzio 1993: 13, ayrıca bk. Hameiri 2010: 64-91).

Dünyada sömürge sonrası dönemde gerçekleşmiş çatışmaların büyük bölümünün, sömürge yönetimlerinden çıkmış olan üçüncü dünya devletlerinin kendi içlerinde gerçekleşmiş çatışmalar olması, uluslararası ve ulusal düzene dair sorunların iç içe geçmiş olduğu anlamına gelmektedir. Diğer bir ifadeyle, bu tür devletlerin içinden kaynaklanan sorunların, uluslararası düzeni tehdit ettiğinin görülmesiyle, içinde barış olan birinci dünya ve çatışma barındıran üçüncü dünya arasındaki keskin fark iyice anlaşılabilir ve uluslararası düzeyde diğer devletlerin güvenliğini tehdit eden zayıf devlet, kırılabilir devlet, çökmüş devlet, haydut devlet gibi kavramlar, devlet inşası tartışmalarında fazlaca yer bulmaya başlamıştır (Ayoob 2007: 95-96). 11 Eylül 2001 saldırılarından itibaren, bu tür devletlerin tüm devletlere tehdit teşkil ettiği ve müdahale edilmesi gerekliliği tartışması, daha sık dile getirilmeye başlanmıştır.

Devlet inşasını farklı perspektiflerden ele alan, geniş bir yazın bulunmakla birlikte (bk. örneğin, Waldner 1999: 19-52; Kovacs 2019: 53-92) başlangıç için önce genel bir tanımlama yapmak faydalı olabilir. Devlet inşası, en basit şekliyle, devlet ve sosyal gruplar arasında karşılıklı taleplerin müzakere edilmesi bağlamında, etkili bir siyasi sürece ilişkin olarak devletin kapasitesini, kurumlarını ve meşruiyetini geliştirmeye yönelik faaliyet olarak anlaşılabilir (OECD 2008: 1). 1990'ların ortalarından bu yana farklı, karmaşık ve kimi zaman sınırları net tanımlanamamış olmakla birlikte, devlet inşasının önemi üzerinde daha fazla durulmaya başlanmıştır. *Ad hoc* niteliği ve işleyişine dair sorunlar olmasına rağmen, devlet inşasının çatışma sonrası devletlerde yeniden yapılanma için devletler ve uluslararası aktörlerin gerçekleştirmesi gereken, kaçınılmaz bir uygulama olduğu ortak görüşü ağır basmaktadır (Chandler 2010: 1). Devlet inşası kavramının, müdahale, müdahale eden aktörler, devlet dışı aktörler, hedef devletler, donörler, devlet kapasitesi, devlet inşası süreci, yeniden yapılanma gerektiren alanların belirlenmesi, halkın rızası/itirazı, vs. bileşenlerini kapsadığı belirtilebilir (Campbell 1995: 760-787; Sutter 2009: 3-13; Krasner 2011: 65-74; Myerson 2011: 91-100; Woodward 2011: 87-112; Kozul-Wright vd. 2011: 1-18; Tsagourias vd. 2013: 193-218; Kisangani vd. 2014: 187-198; Sobek vd. 2015: 51-69). ABD'nin 2004'te Yeniden Yapılanma ve İstikrarlaştırma Koordinatörlüğü kurmuş olması; İngiltere'nin 2005'te Strateji Birimi'nin *Önleme Yatırım Yapmak* adlı raporu yayınlamış olması; OECD'nin kalkınma bakanlarının 2005 tarihli bir toplantıda devlet inşasını merkeze yerleştiren "Kırılabilir Devletlerde İyi Uluslararası Angajmana İlişkin İlkeler" üzerinde mutabakat sağlamış olması ve aynı yıl Birleşmiş Milletler'in (BM) kurulması önceden teklif edilmiş olan Barış Tesis Komisyonu'nun kurulmasında mutabık kalması, devlet inşasının kilit dış aktörlerce üst düzeyde önemsendiğinin göstergeleridir (Chandler 2009: 16).

Çatışma sonrası devlet inşası yaklaşımları, üç temel yaklaşımı yansıttığı bilinen bir bütün yansıtmaktadır. Birinci yaklaşım, önce güvenlik odaklı olan, güç kullanılarak askeri güvenliğin sağlanması gerektiği, diğer kapasite gelişimlerinin ise sonraki aşamalarda gerçekleştirilmesi üzerinde duran, Weberci, bir nevi realist yaklaşımdır. Bu yaklaşımda, iç çatışma yaşayan bir devlet çökme ihtimali doğduğunda veya o devlet çöktüğünde, o devletin vatandaşlarının fiziki güvenliğinin doğrudan tehlikeye girmesi sonucu

doğduğundan, öncelikle askeri güvenliğin sağlanması yoluna gidilmelidir. Bu nedenle, demokrasinin sağlanması sonraki aşamalara bırakılabilir.

İkinci yaklaşım, kökenini liberalizmden almakta ve özünde liberal koşulların sağlanmadığı, çökmüş devletlere yapılacak müdahalelerde devlet inşasında kurum inşasının başı çekmesi gerektiği, demokrasinin ancak bu yolla ivedilikle yerleşebileceği vurgulanmaktadır.

Üçüncü yaklaşımda ise, liberalizmin yaptığı vurguya ek olarak, kurumsallaşmanın devlet inşası için tek başına yeterli olmayacağı anlayışından hareketle, toplumda zihnin ve algıların yeni bir devlet “algısı”nı, “fikri”ni kabul etmesi, kurumsallaşmanın iç siyasi dinamiklere “rağmen” olmaması; bilakis onunla uyumlu seyretmesi gerektiği tercih edilmektedir. Ancak bu sözkonusuysa devlet inşasında yer alan dış aktörler devletten çekildiğinde, devletin ulusal yöneticiler tarafından idare edilmesinin mümkün olacağı inancı gözlemlenmektedir (Fukuyama 2004; Robinson 2007: 1-28; Schneckener 2008: 193-219; Chappuis vd. 2009: 33-36; Paris vd. 2009: 1-20; Eriksen 2016: 780-782). Yakın dönemde ortaya çıkmış ve uluslararası toplumun tarihsel gelişiminden hareketle konuyu ele alan, ikilemler ve çıkmazları beraberinde getirirse de devlet inşasının panzehir olduğu ve devam ettirilmesi gerektiğini savunan, çağdaş uluslararası toplumda bir yandan devletin kapasitesinin sınırlanması ve liberal devlet inşası anlayışıyla devlet inşası gerçekleştirilirken bir yandan da bu yaklaşımın nefret hissi uyandırdığını ileri süren ve dış aktörlerle yerel yöneticiler arasında oluşmuş dengesizliğin bertaraf edilmesi gerektiğini vurgulayan bir yaklaşım da görülmektedir (Shinoda 2018: 25-43).

Günümüze değin kaydedilen devlet inşası örneklerinde tam ve kesintisiz bir başarıdan bahsetmek, devlet inşasının kendi içinde barındırdığı çelişki ve sorunlar nedeniyle mümkün görünmemektedir. Evvela, Paris ve Sisk’in (2009: 305) gözlemediği üzere, dış müdahale hedef devlette öz yönetim tesis amacıyla yapılmakta olsa da, -bazen çok kısa süre geçmeden dahi- uygulamalar ve kurumsallaşma başlatıldığında, meşruiyet kavramının farklı yorumlanmasından mütevellit, dış aktörlerin yerel aktörler ve/veya yönetici seçkinler üzerinde fazla müdahaleci olabildiği bilinmektedir.

Bu husus kadar önemli olan ise, amaç yeniden inşa edilen devleti nihayetinde yerel aktörlere bırakmak ve çıkış stratejileri (*exit strategies*) formüle etmek olsa da, bu aşamaya gelmek için önce dış aktörlerin yerel aktörler üzerindeki kontrolünün sağlam düzeyde oluşmasının gerekli olması bir paradoks olarak karşımıza çıkmaktadır (2009: 305; ayrıca bk. Tansey 2014: 174-186). Yerel aktörlerin kimler olacağı, kendilerine hangi yetkilerin ne düzeyde tevdi edileceği, yine yukarıda değinilen meşruiyet konusunu gündeme getirmektedir.

Keza, yerel sorunların çözülmesinde batının normlarının domine ettiği, bilinen tabirle “Washington mutabakatı” (*Washington consensus*) olarak lanse edilen ve evrensel olduğu iddia edilen kural ve değerlerin devlet inşasında sıklıkla reçete gibi sunulması ilave bir anlaşmazlık alanı yaratabilmektedir (Robinson 2007: 12; Paris vd. 2009: 305-306).

Öte yandan, devlet inşasının, çatışma öncesi geçmişten sıyrılmayı zorunlu kıldığı gibi, aynı geçmişi kabullenmeyi zorunlu kılması da iç çatışmadan yeni çıkmış devletlerin yeniden organize edilmesinde dış ve yerel aktörler arasında aşikâr veya beklenmeyen anlaşmazlıklar doğurarak süreci zorlaştırabilmektedir (Paris vd. 2009: 306). En az belirtilmiş olan paradokslar kadar sorunsal olan hususlardan birinin de, dış aktörler “çıkış yaptıktan” sonra yeniden inşa edilmiş devlette çatışma çıkmayacağını garantisinin verilememesi olduğu bu noktada hatırlanmalıdır. Dış müdahalenin uzun süreli, sıklıkla çok katmanlı ve kapsamlı, kalabalık kadrolu olduğu; yerel düzeyde ise yok edilememiş ayrışma

ve husumetin halen gözlemlendiği vakalarda, çıkışın imkânsız olmasının başlı başına bir kısır döngü teşkil ettiği gerçeği teslim edilmelidir.

Bu zemin üzerine, meşruiyet, hesap verebilirlik ve sahiplik sorunlarına çözüm getirme yolunda hibrid bir nitelik barındıran alternatif, önceden sunulan yaklaşımlardan farklı olarak, “yukarıdan aşağıya” ve Weberci anlayışı reddeden; “aşağıdan yukarıya”, yerel paydaşlar ile dış aktörler arasında daha yüksek düzeyli eşitlik odaklı, hiyerarşik olmayan bir bakış açısı sunmaktadır (Mac Ginty 2011: 83-90). Bu anlayışın kısa sürede radikal değişimler doğurmasının beklenmesi elbette olanak dışı görünmekle birlikte, bu anlayışın yerel unsurların devlet inşasına daha üst düzeyde dahil edilmesi yönünde bir ilk adım teşkil etmesinin değeri kabul edilmektedir. Bu türden yeni bir yaklaşımın, diğer yaklaşımların henüz yaratamadığı yeni bir sosyal sözleşme yaratma olasılığının, kendi başına tecrübe edilmeyi hak ettiği ifade edilmektedir. Bununla birlikte, hibrid yaklaşımın, yereli geleneksel ve modernizm öncesi olarak algılama ve algılatmasının; uluslararası müdahalenin ve devlet inşasında yer alan dış aktörlerin ise güç yapıları olduğunun gözden kaçırılması gibi eleştiriler aldığı da akılda tutarak ilerlemek faydalı olacaktır (Duffield 2007: 20-24; Chandler, 2010).

Bu betimleyici altyapı üzerine ifade etmek mümkündür ki, her bir yaklaşımın çözüm önerileri ve uygulamaları bugüne değin 1990'lardan itibaren çatışma sonrası devlet inşası vakalarında denenmekte ancak uluslararası sistemdeki pek çok devlet, halen Krasner ve Risse'nin (2014: 545-567) tanımıyla “konsolide olmuş” devlet niteliğini yansıtmamaktadır. İç çatışma yaşayan devletlerde, çatışma sonrası devlet inşası süreçlerinin her biri birbirinden farklı politika uygulamalarına sahne olurken, önce güvenlik odaklı “süper Westfalyan” bir devlet yaratılmasının imkânsızlığının anlaşılması kadar, diğer iki yaklaşımın da tek başlarına kesin çözüm olmadığını anlaşılması; devlet inşasının çatışmadan çıkmış ve kendi kendini inşa edemeyecek devletler ve ilgili dış aktörler açısından çok katmanlı, çok bilinmeyenli, oldukça zorlayıcı, çoğunlukla uzun vadeli, pazarlığın vazgeçilmez unsur olduğu, her devlet için *sur mesure* belirlenecek devlet inşası politika ve pratikleri olacağı da ön habercisidir. Hiçbir devletin dış müdahale ile sonsuza değin yönetilemeyeceği, iç çatışma sonrası devlet inşasında uluslararası müdahale ve desteğin gerekli olduğu ancak yeterli olmayacağı akılda tutulduğu ölçüde (Chesterman vd. 17: 2004) devlet inşası gelecekte biçimsel ve normatif dönüşüme açık olabilecektir.

Devlet inşasına ilişkin bu betimleyici bölüm üzerine, araştırma konusuna geçilmeden önce, izleyen bölümde enerji güvenliği ve Batı Balkanlar'daki yansımaları kısaca aktarılmaktadır.

2. Enerji Güvenliği ve Batı Balkanlar'da Yansımaları

1. Dünya Savaşı öncesinde, Winston Churchill'in Alman donanmasının hızını geçmek hedefiyle İngiliz donanmasının yakıtını kömürden petrole çevirme kararı; donanmanın artık Galler'den elde edilen kömüre değil de, Orta Doğu'dan gelecek ve sürdürülebilirliği belli olmayan petrole bağımlı olacağı, kaynak çeşitlendirmesinin elzem olduğunun ve enerji güvenliği meselesinin ulusal alanın ötesine geçerek uluslararası bir mesele haline geleceğinin ön habercisi olmuştur (Yergin 2006: 69). O zamandan bugüne değin enerji güvenliğinin esas öğelerinin kaynak bazında elde edilebilirlik, güvenilirlik, satın alınabilirlik ve sürdürülebilirlik olduğu kabul edilmektedir. Söz konusu öğelere dair bileşenler ve tehditler, Elkind'in (2010: 122) sunduğu açıklayıcı tabloda ana hatları ile görülmektedir (ayrıca bk. Kalicki vd. 2005: 1-19, 561-578; Pascual vd. 2010: 9-35; Bahgat 2011: 1-17; Prantl 18: 2011).

Öğeler	Bileşenler	Tehditler
Elde edilebilirlik	<ul style="list-style-type: none"> -Üretici devletlerin fiziki kapasitesi -Üretici, transit ve tüketici devletlerin ticaret koşullarında anlaşması -Üretim, sevkiyat, dönüştürme, depolama ve dağıtımına dair teknolojik çözümler -Sermaye yatırımı -Makul yasal ve düzenleyici yapılar -Çevre ve diğer düzenleyici şartlara uygunluk 	<ul style="list-style-type: none"> -Rezervlerin tüketilmesi -Kalkınma/gelişme fırsatlarının önündeki sınırlar -“Benim arka bahçemde değil! (<i>Not in my backyard!</i> “NIMBY”) gibi altyapı mevzileştirme sorunları -Mali, yasal, düzenlemeye dair, siyasi açıdan sürdürülebilir yatırıma katkı sağlayıcı olmayan ortamlar
Güvenilirlik	<ul style="list-style-type: none"> -Sağlam, çeşitlendirilmiş enerji zinciri -Tüm enerji zinciri için yeterli rezerv kapasitesi -Terör saldırıları, olağandışı iklim koşulları ve siyasi olumsuzluklara karşı koruma -Dünya enerji piyasasının işleyişine dair yeterli bilgi 	<ul style="list-style-type: none"> -Olağandışı iklim koşulları, deprem vb. sebeplerden dolayı enerji sistemlerinin çökmesi -Yetersiz bakım veya yatırımdan kaynaklı eksiklik -Askeri saldırılar veya terör saldırıları (ya da saldırı tehditleri) -Siyasal müdahaleler (ambargolar, yaptırımlar)
Satın alınabilirlik	<ul style="list-style-type: none"> -Düşük fiyat dalgalanması -Şeffaf fiyatlama -Gelecekteki fiyatlara ilişkin gerçekçi beklentiler -Tüm masrafları yansıtan fiyatlar 	<ul style="list-style-type: none"> -Uygun maliyetli elde edilebilecek rezervlerin tüketilmesi -Yoğun enerji ortamından kaynaklı aşırı talep ve/veya makul fiyatlama yapılmaması -Çevre konularının enerji güvenliğine dâhil edilmemesi, iklim değişikliğine ve sürdürülebilirliğe yönelik başka tehditlere karşı acil çözüm bulunması ihtiyacının doğması
Sürdürülebilirlik	<ul style="list-style-type: none"> -Düşük sera gazı ve diğer kirletici öge salınımları -Çevreye yönelik yerel, bölgesel, küresel tehditlerde asgari düzeyde pay sahibi olma -Enerji sistemlerinin, değişim geçiren iklimin etkilerinden korunması 	<ul style="list-style-type: none"> -Değişen iklimin etkilerine maruz kalınması (örneğin, deniz seviyesinin artması, fırtınalar, olağandışı hava olayları)

Tablo: 1 – Enerji güvenliğinde temel öğeler, bileşenler ve tehditler

Yer verilen bileşenler ve tehditler göz önünde bulundurularak ifade etmek mümkündür ki, BiH'in yer aldığı Batı Balkanlar'daki enerji güvenliğinde de, çeşitli sorunlardan kaynaklı olarak enerji geliştirilmesi konusu büyük önem arz etmektedir. Bölgede yenilenme ve güncelleme gerektiren hantal altyapı; petrol, doğal gaz ve kömür ithalatına bağımlılık; yetersiz enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji teknolojileri; verimsiz kullanıma bağlı yüksek elektrik kaybı; artan sera gazı salınımı, çözüm bekleyen temel sorunlar olarak öne çıkmaktadır (Dunjic vd. 2016: 1026). Bölge devletleri, enerji ihtiyaçlarının büyük bölümünü kömür başta olmak üzere katı yakıtlardan sağlamakta, ulusal doğal gaz üretimi kapasitesi olan Hırvatistan haricindeki devletlerin tümü, Rusya başat tedarikçi olmak üzere doğal gazı ithal etmektedir (Dunjic vd. 2016: 1026). Diğer başat enerji kaynağı petrol de ithal edilmekte, bazı devletlerde rafineri tesisleri bulunmaktadır.

Batı Balkanlar'daki enerji güvenliğinin bölgedeki çatışma sonrası devlet inşasının en önemli boyutlarından birisi olması, AB'nin bu alanda girişimlerinin başlamasını tetiklemiştir. Esasında, AB'nin çatışma öncesindeki kısa dönemde, Batı Balkanlar'a sınırlı insani yardım ve iyi komşuluk ilişkilerinin önemini vurgulayan diplomatik temaslar ile nispeten pasif bir yaklaşım sergilediği bilinmektedir. 1999 sonrasında ise genişleme söylemi üzerinden, gündem koyan, aktif ve AB üyeliği perspektifi ile harmanlanmış bir yaklaşım benimsemiştir (Kavalski 2008: 121-28). Bölgedeki başat yeniden yapılandırma aktörü olan AB'nin bölge politikalarının belkemiğini oluşturan öge, Kosova Savaşı (1999) sonrası lanse edilen İstikrar ve Katılım Süreci (İKS) olup, AB ile hedef devlet arasında ticari tavizler, ekonomik/finansal yardım ve İstikrar ve Katılım Anlaşmaları (İKA) yoluyla bölge devletleri ve AB arasında ortaklığı geliştirmek amacı taşımaktadır (Keukeleire vd. 2008: 266-267; Gross 2011: 265-267).

Elkind'in (2010: 144) başat enerji aktörlerinin kaynak tedarikinde ancak ambargo, doğal afetler veya anormal fiyat artışı vb. bir kriz çıktığında ve kendileri için tehlike oluşturduğunda enerji güvenliği konusunu yoğun olarak gündeme aldıkları yorumunu teyit edersene; Rusya'nın Avrupa'daki kimi eski SSCB cumhuriyetlerine enerji tedarikinde sorun yaratması (2003-2006) sonucunda; AB Batı Balkanlar'daki ana devlet inşacı aktör sıfatıyla, bölgeyi AB'nin enerji alanına entegre etmeye karar vererek, 2006'da altı devletle (Arnavutluk, BiH, Kosova, (Kuzey) Makedonya, Karadağ ve Sırbistan) doğal gaz ve elektriği kapsayan Enerji Topluluğu Anlaşması'nı (*Energy Community Treaty*) imzalamıştır (Haghighi 2007: 62-63; Marquina 2008: 54-68; Belkin 2009: 309-334; Gaventa 2015: 1-18).

AB perspektifinden, enerji tedarikini ve hatlarını güvenceye almak, sağkalım anlamına geldiğinden, bölgede aktif çatışma durumunun sonlandığı 1999'dan itibaren enerji güvenliğini sağlamak adına belli faktörlerin itici güç olduğunu ifade etmek mümkündür. Öncelikle, AB, Batı Balkanlar'daki sorunları eskiden olduğu gibi ABD - Rusya rekabet alanına bırakmamayı ve bölgeye angaje olma düzeyini artırmayı tercih etmiştir. Ayrıca, 2000'lerin ortalarında Rusya - Ukrayna arasındaki enerji krizi, Rusya'ya olan doğal gaz bağımlılığının azaltılması gerektiğini açıkça göstermiştir. Öte yandan, AB'nin bölgeye yönelik bu alandaki politikası, Balkan devletlerinin AB'ye entegre olma istekleri dikkate alındığında, iki taraflı bir isteklilik doğmuştur. Diğer taraftan, bölgenin komünist dönemden kalma enerji altyapısının yenilenmesi olasılığı, AB'nin enerji alanındaki yeni hamlesiyle, gerçekleştirilme olasılığına kavuşmuştur. Ek olarak, petrol ve doğal gaz açısından kaynak zengini olmayan bölgenin, ilk defa tedarikinin artırılması olasılığı doğmuştur. Keza, ABD'nin 2001'den sonra Orta Doğu'ya odaklanmasının bir yan ürünü olarak, Balkan politikalarında AB'nin varlığı artmış ve ABD bölgede enerji alanında

gelişme sağlanması gerektiği noktasında AB ile hemfikir olmuştur. Son olarak, konsolide bir enerji altyapısının bölgesel işbirliğini de geliştirmesi öngörüsü, AB'nin enerji politikasında belirleyici unsurlardan biri olmuştur. Mevcut altyapı üzerine, izleyen bölümde, BiH'de AB bağlantılı enerji güvenliğini kapsayan devlet inşasına başlangıç teşkil eden Dayton Barış Anlaşması'na değinilmesinin ardından, BiH'in enerji güvenliği inşası, öne çıkan öğeler ve zorluklar üç alt başlıkta analiz edilmektedir.

3. Dayton Barış Anlaşması, BiH'in Yeniden İnşası ve Sonrası

BiH'deki devlet inşasının temelini, 1 - 21 Kasım 1995 arasında Temas Grubu ve savaşan tarafların ABD'de Wright - Patterson Hava Üssü'ndeki görüşmelerinin ürünü olan 21 Kasım 1995 tarihli Dayton Barış Anlaşması teşkil etmektedir. Dayton görüşmeleri, Sırp'ların Doğu Slavonya'dan çekilmesi, Boşnak - Hırvat Federasyonu'nun (FBiH) güçlendirilmesi, devlet haritasının netleştirilmesi ve ana/yasal zemin oluşturulması üzerine yapılandırılmıştır. On bir ek ve 102 haritadan müteşekkil anlaşmada, uygulama safhasında uluslararası toplumun ve tarafların yükümlülükleri tanımlanmaktadır (Paczulla 2004/2005: 267-269).

Anlaşma ile savaş resmen sona ermiş, iki entite (FBiH ile RS) ve bir otonom bölgeden (Brcko) oluşan devlet (BiH) kurulmuş ve anlaşmanın dördüncü eki, BiH'in anayasası olmuştur. Bu anayasa, Boşnak, Hırvat ve Sırp'ları kurucu halklar olarak nitelendirmiştir. En üst kademeye ise anlaşmanın sivil boyutlarının uygulanmasından sorumlu, oldukça geniş yetkilerle donatılmış olan Yüksek Temsilcilik (*Office of the High Representative/OHR*) getirilmiştir. Savaşı sona erdirmesine karşın, anlaşma; belediye, kanton, entite, bölge ve devlet düzeylerinde yarattığı komplike yetki paylaşımı mekanizmaları nedeniyle sorunlu bir devlet inşası sürecini beraberinde getirmiştir. Dayton'ı revize etmek ve işleyen bir devlet kapasitesi yaratmak amacıyla reform paketi, Butmir paketi, Prud süreci ve *the Compact* gibi AB destekli girişimlerden sonuç alınamamıştır (Liotta 2000: 100-115; Coles 2002: 1-18; Ducasse-Rogier 2004: 76-90; Ateljevic vd. 2004: 244; McMahon vd. 2009: 71-72; Schroeder vd. 2009: 156-157; Ivie vd. 2010: 450-451; Dobbins vd. 2013: 93-124; May 2013: 593-618; Keranen 2014: 132-134; Majstorovic 2015: 661-663). Artık askeri çatışma ihtimali bertaraf edilmiş olsa da, anayasal düzenlemeden kaynaklı olarak, devlet inşasında yer alan dış aktörler ile yerel aktörler arasında, FBiH ile RS arasında ve FBiH içindeki siyasetler arasında anlaşmazlıklardan dolayı, yirmi beş yılın ardından devlet kapasitesinin geliştirildiğinden bahsedilememektedir. Bu girizgâh üzerine, devlet inşasının en önemli boyutlarından enerji güvenliğinde en kritik iki kaynak olan petrol ve doğal gaz çerçevesinde BiH özelindeki sürecin barındırdığı sorunların anlaşılmasına çalışılacaktır.

3.1.Devlet İnşasında “Devlet içinde Devlet” Semptomu ve Enerji Güvenliği

BiH'de devlet inşasının yasalarda iki entite/tek devlet olarak görünen ancak pratikte ve kurumsal düzeyde bu görüntünün çok ötesinde yaklaşımlar ve pratiklerden kaynaklanan, adeta iki devlet görünümü yansıması, BiH'de “devlet içinde devlet” yapısının varlığını tartışmaya müsait kılmaktadır. Devlet inşası tartışmalarında sözkonusu kavram esasen devlet olmayan, ancak iç çatışma sonrası inşa edilen devletin içinde ve onun yanısıra gözlemlenen farklı yapılara matuf bir kavram olmakla birlikte, BiH'deki kendine özgü iki entiteli yapının neden olduğu sorunlar düşünüldüğünde, tanımın BiH devlet inşası özelinde çok büyük oranda karşılık bulduğu ifade edilmelidir. Tilly'ye (1985) atıfla bu tür yapıların, şiddet sonrası oluşmuş, dayatma gücü olan, belirli bir bölgeyi kontrolü altında tutan, ekonomik kaynaklar elde edebilen ve tek başlarına uluslararası düzeyde tanınmayan yapılar olduğunu ileri süren Kurtenbach'ın (2011: 13-14), devlet ile

“devlet içinde devlet”in birarada yaşadığı veya rekabet ettiği vakalarda, her birinin kendine göre iç ve dış örgütlenme (kurumsallaşma) anlayışları olacağından devlet inşasının çok zor olacağı savı, ele aldığımız konu bağlamında isabetlidir. “Devlet içindeki devlet(ler)” bir gün üst devlet yapısı tarafından tam tahakküm altına alınsa dahi, uzun vadeli devlet inşasının gelecekte devlet içi ayrışmaları nedeniyle tehlikeye girmesi ihtimali her zaman mevcuttur.

İşte bu durum, BiH’de devlet inşasının enerji güvenliği boyutunda yıllardır tikanma yaratan durumdur. Enerji sektöründe olması gereken düzenleyici ve kurumsal altyapı, parçalanmışlık yansıtmaktadır. Ülkedeki enerji sektöründeki ilgili kurumlar, BiH (devlet) düzeyinde Dış Ticaret ve Ekonomik İlişkiler Bakanlığı (MoFTER), Bakanlar Konseyi’nin bir bölümü olup, BiH düzeyindeki yetkisi çerçevesinde, enerji alanında politika ve temel ilkeleri belirlemek, faaliyetleri koordine etmek ve entite planlarını konsolide etmek gibi görev ve yetkileri olan üst bakanlıktır. Boşnak – Hırvat Federasyonu’nda (FBiH), enerji sektöründe görev ve yetkilerini yürüten Federal Enerji, Madencilik ve Sanayi Bakanlığı (FMERI) bulunmaktadır. Hatta FBiH’deki kantonların da yerel enerji üretimi ve tedarikine ilişkin düzenlemelerin kabulüne dair temsil yetkileri bulunmaktadır. Diğer entite olan Republika Srpska’da (RS) ise, enerji sektörünü düzenleyen birim RS Sanayi, Enerji ve Madencilik Bakanlığı’dır (Framework Energy Strategy 2018: 6). Teoride, MoFTER’in enerji alanında politika ve düzenlemeye dair koordinasyon rolü olmasına karşın, pratikte iki entite bakanlığının enerji konularında işbirliği yapmasından bahsedilememektedir. Her bir entitenin ilgili ofislerinin çeşitli kentlerde yer alması dahi parçalanmışlığın en basit düzeydeki göstergesidir (Softic vd. 2012: 6). Ülke için en kritik olan petrol ve doğal gaz sektörlerinin yansıttıkları üzerinde durmak bahsedilen parçalı yapının anlaşılması bakımından elzemdir. BiH’de ulusal ham petrol ve doğal gaz üretimi sözkonusu değildir. Jadran Naftgas’ın RS’de arama ve sondaj hakkı bulunmaktayken, FBiH’de makalenin yazıldığı tarihte herhangi bir arama ve sondaj faaliyeti yapılmamaktadır; ancak 2011 ve 2015 arasında Dinarides adlı bölgede bazı arama girişimleri olmuştur. RS’te Brod ve Modritsa’da petrol rafineri tesisleri bulunmaktadır. BiH’de Petrol arama ve sondaj işinde, namzet petrol şirketine tanınacak imtiyaz haklarına dair hüküm ve şartlar -arama alanının iki entitenin topraklarına yayılmadığı durumlarda- sadece entitelerin kendi yargı yetkisindedir. Yasa gereği, iki entitenin yargı yetkisinin devreye gireceği imtiyaz hakları sözkonusu olduğunda, bir şirketle anlaşma yapılabilmesi için önce her iki entitenin kendi aralarında anlaşması gereklidir (Framework Energy Strategy 2018: 121). İç dinamikler dikkate alındığında, bunun gerçekleşmesinin oldukça düşük ihtimal olduğu açıktır. Öte yandan, iki entitede de, petrol stoklama kapasitesi bulunduğu halde, Enerji Topluluğu Anlaşması’nda şart koşulan 90 günlük ortalama ithalat ve 61 günlük ortalama tüketimi sağlayacak şekilde acil durum petrol stoklarının yaratılması sözkonusu olmayıp; FBiH stoklamayı taahhüt ettiği halde yasalarında stoklama metoduna dair ifade bulunmamakta, ancak RS’deki ilgili kanun stokların tesis edilmesi düzenlemelerine yer vermektedir (Framework Energy Strategy 2018: 129). Diğer taraftan, doğal gazın Saraybosna’ya ulaştırılması 1970’lerin ikinci yarısında olsa da, yine ayrışmadan kaynaklı olarak 1995 sonrasında BiH düzeyinde doğal gazla ilgili yasal ve düzenleyici bir çerçeve olmayıp, iki entitenin kendine ait yasal çerçeveleri bulunmaktadır. Bir doğal gaz mevzuatı geliştirilmesi ve AB ile uyumlaştırılması, sevkiyat ağı ve diğer düzenleyici işlemlere dair ilerleme sağlanamamıştır. En son 2016 yılında AB ile BiH temsilcileri BiH düzeyinde yasal düzenleme yapılması konusunda anlaşmaya varmış olsa da, BiH bir doğal gaz yasası çıkaramamış ve AB finansal yaptırımlarına maruz kalmıştır (Energy in the Western Balkans 2008: 178; Framework Energy Strategy 2018: 151).

BiH'de doğal gaz üretiminden bahsedilememekte; ülkedeki doğal gaz yıllık toplam enerji kaynağı tüketiminde Batı Balkanlar'da en düşük oranda seyretmektedir (% 2) (Energy Statistics – Total Energy Balance, 2018: 4). Bunun sebepleri, sınırlı doğal gaz ağı ve parçalı altyapı olduğu kadar, yukarıda bahsedildiği üzere BiH düzeyinde sektöre ilişkin yasal çerçevenin bulunmamasıdır (Energy in the Western Balkans 2008: 178). Doğal gazın tamamı Rusya'dan (Ukrayna-Macaristan-Sırbistan üzerinden) temin edilmektedir. Rusya'dan Ukrayna'ya gaz sevkiyatında 2006, 2009 ve 2014'te meydana gelen krizlerin ardından, AB'nin, bölge devletleri için yaptığı doğal gaz stres testinde BiH'nin karşılanamayacak doğal gaz talebinin oranı % 80 çıkmış ve sürdürülebilir doğal gaz tedarikinin büyük önem arz ettiği yoğun kullanım noktası olan Saraybosna için, tedarikin değeri bir kez daha anlaşılmıştır (Framework Energy Strategy 2018: 141).

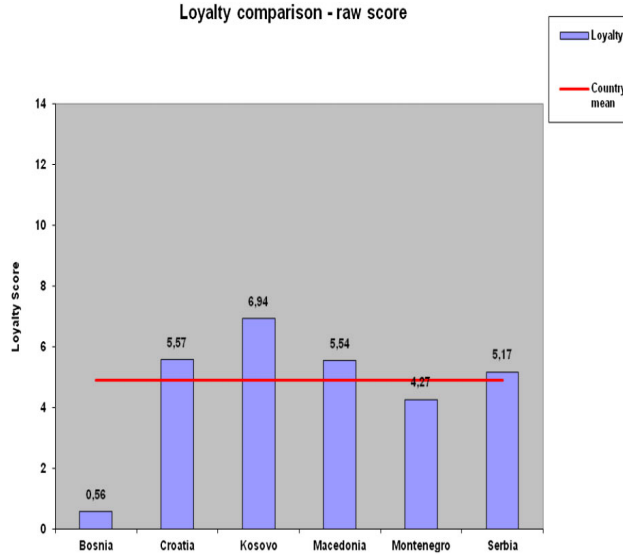
Tahmin edileceği üzere, doğal gaz kaynak çeşitlendirmesi girişimleri, iki entitenin farklı siyasi eğilimlerinin bir kez daha ortaya konulması bakımından önemlidir. FBiH hedefi, Hırvat doğal gaz sistemine dikey eklenme olup, bu sayede LNG, İyon Adriyatik Boru Hattı'ndan (IAP) sevkedilen Hazar kaynaklarına erişim anlamına gelmektedir. RS için ise, Sırbistan'la Biyelyina bölgesinde ilave bağlantı ve Biyelyina – Banya Luka arası doğal gaz boru hattı tesis edilmesi hedefler arasındadır. Şepak – Biyelyina arasındaki boru hattının tamamlanması diğer bir hedef olup, en son tercih Hırvatistan'la ve Trebinje'yle bağlantı sağlamaktır (Framework Energy Strategy 2018: 148; Kulic 2019: 1-13).

Arap kalkışmaları ve farklı devletlerdeki müteakip benzer protestolar zincirinde, 2014 yılında BiH'de de protestolar yaşanması sonrasında, AB, diğer sektörler meyanında, enerji alanında BiH'i entegre etme yolunda yeni stratejiler geliştirmiştir. Bu bağlamda, 2014'te AB içinde İngiltere ve Almanya'nın girişimi olan *the Compact* çerçevesinde, devletin tek ekonomik bütün olarak varlığını sabote eden tüm faaliyetlere son verilmesi taleplerinin içinde devlet düzeyinde ortak bir enerji politikası, ortak doğal gaz kanunu ve ortak düzenleme birimi oluşturulana değin, RS'nin o dönemde gündemde olan Güney Akım'a dâhil olma girişimlerinin askıya alınmasının istenmesi öne çıkmıştır. Keza, AB MoFTER'in rolü ve işlevinin güçlendirilmesini ve enerji alanında entegrasyonu kolaylaştıracak olan Avrupa Entegrasyonu Direktörlüğü'nün (DIE) yerine konulmasını, Katılım Öncesi Araç (IPA) fonlarını konu ederek şart koşmuştur (Majstorovic vd. 2015: 671). Bu kısımda kaynak olarak da kullanılmış olan, 2018'de AB ile imza edilmiş BiH 2035 Çerçeve Enerji Stratejisi, şimdiye değin AB tarafından BiH'e yönelik formüle edilmiş, bağlayıcılığı olmasa da, en kapsamlı enerji sektörü uyumlaştırması girişimi izlenimi vermesine karşın, Enerji Topluluğu Sekreteryası Direktörü Janez Kopac'ın BiH bir enerji yasası çıkaramadıkça Çerçeve Enerji Stratejisi'nin hiçbir anlam ifade etmeyeceği, BiH üzerindeki AB (finansal) yaptırımların devam edeceği, Çerçeve Strateji'ye uygun adımlar atılırsa IPA fonlarının, diğer AB fonlarının ve yabancı yatırımcının geleceği beyanının BiH düzeyinde ne derece karşılık bulacağı hala belirsizdir (Balkan Green Energy News 2018). Savaş zamanında (1992-1995) ülkede kullanılan Rus doğal gazının borcunun bile FBiH tarafından daha yüksek, RS tarafından daha düşük fiyattan ödendiği (Sarajevo Times 2017a) bir ülkede, yukarıda yer verilen ayrışmanın, AB bağlantılı devlet inşasının enerji boyutunda “devlet içinde devlet” tanımını daha uzun müddet yansıtaacağı anlaşılmaktadır.

3.2.“Eski”nin Etkisi: İki Entite, Ayrışan Dış Ortaklıklar

Devlet inşasının barındırdığı çeşitli pratikler ve paradokslardan birinin, devlet inşasının hem geçmişten kopmayı hem de geçmişin ikrarını gerektirdiğine (Paris vd. 2009: 305-306) yukarıda değinilmişti. Çatışma sonrası barış inşası sürecinde olan devletlerin, yenilik unsurları kadar önceki devlet yapısından aktarılmış devamlılık unsurları da

yansımaları neredeyse kaçınılmazdır. Hiçbir devlet inşası, önceki devletin aynısını yaratamayacağı gibi, bütünüyle farklı bir yapı da ortaya çıkaramayacaktır (Paris vd. 2009: 306); bundan dolayı eski ile yenin birlikte yarattığı sorunlar her bir devlet inşasına göre değişkenlik arz edecektir. Bu koşullardan yalıtılmanın mümkün olmadığı açıktır ve fakat bu noktada hayati olan husus, eskinin yeni inşa edilen devleti tekrar çökme noktasına getirmemesinin sağlanmasıdır. Değinen durum, BiH devlet inşasının enerji güvenliği politikaları boyutunda tam yansımaya ulaşmış, açıkça gözlemlenebilen bir durumdur. Somut ifade etmek gerekirse, az bir kısım haricinde Boşnak, Hırvat ve Sırp'ın eski devlet yapısı olan Yugoslavya'ya dair yaygın, genel ve derin bir nostalji duydukları ileri sürülememektedir ve bu haliyle Yugoslavya'ya nostalji BiH'de grupları bölen bir olgu değildir (Kolsto 2014: 774), ancak, savaş dönemine ve ona dair hafızayla bağlı, farklı bir durumdan bahsetmek gerekir. Yakın tarihte Kolsto tarafından yapılan bir devlete bağlılık indeksi anketinde, tüm Balkan devletleri arasında en düşük oranın BiH'de çıkmış olması, hatta RS'de bu oranın eksilerde (% -2.89), FBiH'de ise nötr düzeyden sadece biraz fazla çıkması (% 2.53), yakın geçmişin hala yeni devlette etkisinin büyük olduğunu ortaya koymuştur (bk. Tablo: 2, Kolsto 2014: 775).

Şekil: 1 – Eski Yugoslavya'dan doğmuş devletlerde devlete bağlılık anketi sonuçları

Bu durumun devlet inşasında enerji güvenliği alanında ne gibi çıktıları olduğunun mülhazası, aslında beklenmedik sonuçlar yansıtmamaktadır: iki entite enerji sektöründe devlet içinde anlamlı işbirliği yapmazken, kaynak arama ve boru hattı projeleri gibi girişimlerde her biri kendi doğal dış partnerlerine yönelmektedirler. Bu bağlamda FBiH'nin batılı devlet ve şirketlerle, RS'nin Sırbistan ve Rusya'yla ve onların şirketleriyle enerji alanında işbirliği yapma girişimleri ve yerleşik dış partnerlerin tercih edilmesi, devlet inşası sürecinde bölünmüşlüğü bu alanda da pekiştirmektedir. BiH'de petrol ve doğal gaz arama girişimlerinin alana dair bilgisi olmayan kesimler için şaşırtıcı nitelikte olması bir tarafa, daha şaşırtıcı olan ilk petrol sahasının 1898 gibi eski bir tarihte Tuzla yakınlarında bulunmuş olduğu bilgisidir. 1963 – 1992 arasında ise Dinarides ve Saraybosna - Zenitsa bölgelerinde AMOCO, Energoinvest ve INA - Naftaplin ortaklığında petrolün varlığı tespit edilmiştir. Dinarides bölgesinde doğal gaz olduğu da kayda geçmiştir. Ancak 1992'de savaş çıktığından, çalışmalar devam etmemiştir (Ronc 2017).

Savaş zamanında hasar görmüş olan, RS'deki Boşanski Brod Rafinerisi, Rus Zarubejneft tarafından % 75 hisseleri satın alınıp onarılarak 2008'de yeniden faaliyete geçmiştir. Bu gelişme, RS ile doğal müttefiki olan Rusya arasında savaş sonrası dönemde ilk dikkat çekici işbirliği örneğidir (ve elbette Kosova'nın bağımsızlığından kısa süre sonra gerçekleşmesi dikkatlerden kaçmamaktadır). RS, Rusya'ya Modritsa Petrol Rafinerisi ve Banya Luka Petrol'den de hisse satmış, Rusya RS'nin petrol sanayiini geliştirme sözü vermiştir (Balkan Insight 2008). 2011 yılında ise, Rusya (NeftegazInCor) ve Sırbistan (NIS), RS'de petrol aramak için ortaklık yapmışlardır (Ljubas 2011). 2015'te RS'de Obudovaç'taki Boşanska Pasovina'da petrole rastlanmasına karşın sondaj için yeterli olmadığı ve aramaların devam edeceği açıklanmıştır (Latal 2015). Ayrıca, Rusya'nın RS'de yatırım yaptığı rafinerinin borç sorununun çözülmemiş olmasına rağmen, 2016'da rafineriyi Kuveyt'e satabileceğinin duyulması fakat satmaması, BiH'de ekonomik olmaktan ziyade uzun vadeli siyasi planlarının olduğu izlenimini vermektedir (Djurdjevic 2016). Rus yatırımcıların RS'de büyük kısmı petrol sektöründen kaynaklı, 2018 itibarıyla 52 milyon Avro'ya varan zararına ve Brod Rafinerisi'nin 2007'de özelleştirildiğinde RS'de bir cankurtaran olacağı beklentileri boşa çıkmasına rağmen, RS lideri Mlorad Dodik Rus yatırımlarının faydalı olduğunda ısrarcı söylemine devam etmektedir (Lakic 2018; Sarajevo Times 2019b). Dodik'in doğal gaz kapasitesine takviye amaçlı Türk Akımı'nın RS'ye ulaştırılması yönünde görüş bildirmiş olmasının (Tzanetakou 2019) FBiH'den ne tür bir tepki aldığı henüz net olmamakla birlikte, gerçekleştirilmesi olasılığının henüz belirsizliğini koruduğu ifade edilmelidir.

FBiH'nin enerji alanındaki işbirliği yönelimlerinde ise batılı aktörlerin ağırlığı olduğu görülebilir. 1995 sonrası bu alandaki ilk hamle olan, Shell ile FBiH arasında petrol aramaya ilişkin 2011'de imzalanan mutabakat zaptını, 2013'te petrol ve doğal gaz potansiyeli üzerine raporun yayınlanması takip etmiştir. Bunu, 2014'te FBiH'de müstakbel petrol ve doğal gaz araştırma sahalarının geliştirilmesine dair programın kabul edilmesi takip etmiştir (Sarajevo Times 2014). Shell'in, 700 milyon Dolar'a varan planlanmış yatırımını 2015'te küresel petrol fiyatlarındaki düşüştürme ötürü iptal ettiği beyanı karşısında, FBiH Enerji Bakanlığı Shell'e arama ve sondaj ruhsatı verebilmek için güvenilir bir danışmanlık şirketi bulunamadığından ve ihale verilemediğinden dolayı Shell'in geri çekildiğini açıklamıştır. Ancak, kulislerde FBiH'de ilgili kanunda arama ve sondaj hükümlerinde bazı zorlaştırıcı değişiklikler yapılmasından dolayı Shell'in bu kararı aldığı da duyulmuştur. Batıda Bihaç'tan güneyde Neum'a uzanan Dinarides'e dahil olan alanda, 4000 ila 8000 metre derinlikte 500 milyon ton civarında petrol olabileceği tahmin edilmektedir (Reuters 2015; Newsbase 2016). FBiH'deki Bakanlık tarafından ilk sondajın 2015 veya 2016 sonunda yapılması gündemdeyken, Shell'in geri çekilmesi elbette olumsuz etki yaratmıştır, ancak sonraki dönemlerde Total'in (Fransa), Key Petroleum'un (Avustralya) ve Spectrum'un (İngiltere) gösterdiği ilgi kayda değerdir (Jukic 2014; Sarajevo Times 2015; Newsbase 2016; Serbia SEE Energy Mining News 2016). Konuya ilişkin yakın tarihli ve en son olarak, FBiH yetkililerinin nihayet İngiliz enerji danışmanlık şirketi IHS Global'le, bir petrol şirketiyle ihale hazırlanması için sözleşme imzalamış olmaları ümit vaat etmektedir. Adı yeniden geçen şirket ise, Shell'dir (Dragojlovic 2019).

FBiH'nin doğal gaz tedarik çeşitlendirmesine örnek olarak, Hırvatistan'la 2017'de BiH - Hırvatistan Güney Bağlantısı'nın inşaatının başlaması kararı alınmasından sonra, hattın FBiH'nin doğal gaz tedarikine takviye yapacağı öngörülmektedir (Sarajevo Times 2017b). 2023'te tamamlanması ve finansmanı temel olarak Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (*European Bank for Reconstruction and Development - EBRD*) tarafından yapılacak olan hatla ilgili AB'den gerekli onay Temmuz 2019'da alınmıştır.

Özetle, konu enerji alanında kendine yetebilme ve kapasite güçlendirme olduğunda, BiH'deki her bir entitenin savaş sonrasına devredilmiş olan algıların etkisiyle, alışlagelmiş/eski partnerlerle işbirliğini tercih ettikleri anlaşılmaktadır. RS'nin yerleşik müttefikleri Rusya ve Sırbistan'la; FBiH'nin batılı aktörlerle bağları, BiH içinde enerji alanında da bölünmüşlüğü yansıtmakla kalmayıp, onu pekiştirmektedir. FBiH'nin ve RS'in ayrı ayrı imzaladıkları veya imzalayacakları enerji anlaşmalarının, BiH'deki enerji sektöründe radikal değişiklikler sağlayacak bir oyun değiştirici (*game changer*) olması, ülkedeki kaynak potansiyelinin ve ekonomik göstergelerin sınırlı olmasından dolayı mümkün değildir, ancak BiH her açıdan belirli düzeyde iyileştirmeyi enerji sektöründe de hak etmektedir. Entite düzeyinde, seçilmiş dış aktörlerle yapılan sınırlı işbirliklerinin yerini, diğer ekonomik veçhelerde konsolide olmuş bir BiH'de, devlet düzeyinde yapılan anlaşmaların alması gereklidir. Bu ancak BiH (devlet) düzeyinde petrol ve doğal gaz yasalarının kabul edilmesiyle ve AB'nin enerji politikalarında belli esnekliklerle gerçekleşebilir. Bu temin edilmedikçe, eskinin yeni üzerindeki ağırlığı aynı düzeyde baki kalacak ve ilgili sektörde her bir tarafın kendi taraftarıyla anlaşmaya devam etmesiyle karakterize olan devlet inşası süreci, BiH'i "araf"ta bırakmaya devam edecektir.

3.3.Uzun Devlet İnşasında Öngörülme-yen Paydaşlar: BiH Enerji Sektöründe Çin Unsuru

Uzun devlet inşası süreçlerinin, müdahil dış inşacılar-a bağımlı olma sonucunu doğurduğu, mukabil olarak da bu bağımlılığın devlet inşasının uzamasına neden olduğundan ibaret ikilem, incelenen konu bağlamında kayda almaya değerdir (Narten 2009: 263-264). Uzamış ve sorunlu devlet inşalarında, yeni bir durum olarak yerel oluşumların/aktörlerin (*spoilers*) (Narten 2009: 264) veya devlet inşasında yer almayan farklı dış aktörlerin, gelişmemiş sosyo-ekonomik yapı ve siyasal sorunlar karşısında sürece sonradan katılması olasılığı sözkonusudur. Devlet inşasının herhangi bir boyutuna sonradan katılan dış aktörler, en başından itibaren müdahil olan dış aktörlerin sağlayamadığı kapasite inşasını ve onun içindeki spesifik sektörel boşlukları iyi tespit ve takip ile devletin yerel yöneticileri ile önemli işbirliği alanları yaratabilir. Taraflar arasında herhangi bir ön mutabakat olmadığı hallerde bu durumun -beklenmedik bir gelişme olarak- esas devlet inşacıları, yerel yöneticiler ve yeni müdahil dış aktör(ler) arasında yeni, çok bileşenli ve çok katmanlı anlaşmazlık alanları yaratma potansiyeli bulunmaktadır. Son yıllarda FBiH'de enerji sektörünün belli bir bölümünde Çin'in varlığının gözlemlenmesi nedeniyle AB ile yaşanan yeni zıtlasma, tam da bu unsuru yansıtmakta ve etkisinin büyük olacağı izlenimi vermektedir.

Enerji sektöründe kömürün halen oldukça yoğun kullanıldığı FBiH'de kömürle faaliyet gösteren Stanari Elektrik Santrali'nin 2016'da Çin tarafından finansmanı, BiH'i bu enerji kaynağından uzaklaştırarak temiz ve verimli enerjiye yönlendirmeyi hedefleyen AB'nin Enerji Topluluğu Anlaşması'ndan uzaklaştırdığı ölçüde, dünyada kömür üretimi ve sektöründe önde gelen olan Çin'le FBiH arasında bir işbirliği alanı doğmasına neden olmuştur. Bu yakın zamanlı FBiH - Çin yakınlaşmasının arka planında, Çin'in sınır tanımayan ve Batı Balkanlar'ı da kapsayan güncel küresel kuşak - yol stratejisi olduğu kadar, halen tatmin edici ekonomik yapının tesis edilemediği FBiH'de enerji sektöründe AB'nin Enerji Topluluğu Anlaşması'nın uzun zaman geçmiş olmasına karşın arzu edilen sonucu yaratamamasının Çin tarafında fark edilmiş olması ve bunun FBiH yetkilileri nezdinde karşılık bulmuş olması bulunmaktadır.

FBiH'de kömüre bağlı projelerin yapımı ve finansmanı, Çinli şirketler ve bankalarca gerçekleştirilmektedir. Örneğin, yakın tarihte Stanari Elektrik Santrali projesi Çin Ex-Im

Bank tarafından hayata geçirilmiş; Tuzla Elektrik Santrali ve planlanan Banovici santrallerinin geliştirilme ile finansmanı da Çinli bankalar tarafından üstlenilmiştir (Kelava 2018). Söz konusu finansmanın AB sübvansiyon ilkelerini; çevreye zarar testi yapılmaması nedeniyle elektrik santrallerinin AB enerji ve çevre güvenlik standartları ve kurallarını; ihale kurallarının uyumsuzluğu nedeniyle de AB ihale kurallarını ihlal ettiğinden bahisle, AB tarafından FBiH'in uluslararası anlaşmalar ve AB kurallarına bağlılığı hakkında soru işaretleri oluşturduğu değerlendirilmiştir. AB ve Dünya Bankası'nın kriterleri ve koşullarından yalıtılmış bir müzakere ortamı sunduğundan, diğer bazı Batı Balkan aktörleri gibi FBiH de kömür bazlı projeler için Çin'e daha fazla yönelmektedir. Bunun kanıtı, 2018 sonu itibarıyla FBiH'deki Çin yatırımlarının 4.3 milyar Dolar'a ulaşmış olmasıdır (Reuters 2018).

FBiH'de, AB kriterleri nedeniyle çeyrek asırlık sürede AB destekli belirgin bir enerji atağı kaydedilememişken, ülkeye nispeten yeni giriş yapmış olan Çin, kısa sürede FBiH'de savaş sonrasında -Tuzla'daki girişimiyle- en büyük çaplı projeye imza atmıştır. FBiH Başbakanı Fadil Novaliç'in Yugoslavya'ya gönderme yaptığı ifadesiyle "Tuzla örneği, 40 yıldır ilk defa görülen bir örnektir" (Japan Times 2019). Bu gelişme, AB'nin; Batı Balkanlar'da en büyük rakip olarak gördüğü Rusya'nın (Blank vd. 2014: 61-84) yerine, artık Çin'le enerji projeleri -yanısıra havaalanı ve köprü inşaatı gibi diğer girişimleri- üzerinden yeni bir rekabet sürecine hazırlanması gerektiğini göstermiştir. Dolayısıyla, yaratacağı nihai etki belirsiz olmasına karşın, Çin'in sadece FBiH'de değil, diğer beş Batı Balkan ülkesindeki yatırım hamlelerinin AB'yi bölmek ve AB'ye bölgede geri adım attırmak olduğu endişesiyle, 2019 başlarında AB yabancı yatırımlar meselesini detaylı gözden geçirmeye karar vermiştir. Spesifik amaç, Çin'in FBiH örneğindeki gibi kritik altyapı ve teknoloji sektörlerinde şirket satın almasını engellemektir (Japan Times 2019).

Enerji Topluluğu Sekreteryası, ilk etapta Tuzla yatırımı ile ilgili olarak Eylül 2018'de FBiH Parlamentosu'na, bir kural ihlali işlemi ile karşılaşılması adına Çin finansmanının kabul edilmemesi gerektiğini sert bir üslupla bildirmiştir (Morgan 2018, tam metin için bk. Ek Şekil: 1). Sekreteryaya bu yolla, bu yatırıma ilişkin detaylı bilgi elde etmek doğrultusunda ve yerel yetkililerin iki ay içinde Enerji Topluluğu yasalarına uygun davranılmaması iddiasına cevap vermeleri amacıyla ilk işlemi başlatmış; yerel yetkililerin Tuzla projesiyle ilgili kararının Enerji Topluluğu Anlaşması'nın 18. maddesinin birinci fıkrasının (c) bendini ihlal ettiğine dair ön karara varmıştır. Ancak, yerel yetkililer, Tuzla Santrali sürecinin Sekreteryaya tarafından başlatılan işlemlere rağmen devam ettirileceğini bildirmiştir. Sekreteryaya'nın hatalı olduğu, söz konusu finansmanın ülkedeki düzenleyici çerçevede yapıldığı, sürecin dokuz yıldır gündemde olduğu ve Sekreteryaya'nın daha önce tepki verme imkânının olduğu beyan edilerek, belki de AB'nin dikkatini en fazla çekecek açıklama en son yapılmıştır: "yeni ünitenin inşaatı olmadan, BiH'in enerji güvenliğinden kuşku duyulacaktır" (Sarajevo Times 2019a).

2014 Tuzla protestolarının ülkede yarattığı sarsıntının ardından AB içinde Almanya - İngiltere'nin (*the Compact*) ortak girişimiyle BiH'e yönelik stratejilerini yenilemesi hatırlandığında; beş yıl sonra yine Tuzla kaynaklı, AB'nin bu kez BiH'de genel olarak enerji güvenliğinin geliştirilmesi ile, özel olarak ise bu bölümde ele alınan yeni rakip Çin'in enerji sektöründeki cazip hamleleri ile ilgili çözüm girişimleri olup olmayacağı sorusu akıllara gelmektedir. Zira, yukarıda da değinildiği gibi, çok uzun bir süredir devlet inşasının enerji boyutundaki başat aktör AB'nin kriterleri, koşulları ve yeterli fon aktarmaması karşısında, yerel yetkililer; kriter ve koşul öne sürmeyen, kısa zamanda proje tamamlanması taahhüdü veren Çin'i -çevreye verilecek zarara rağmen- giderek başka enerji projelerine de dahil etmeyi tercih ederler ise, AB - Çin, AB - BiH ve Çin - BiH boyutları olan, enerji

kapasitesi gelişimini sabote edecek çok katmanlı bir çözümsüzlük süreci, öngörülemeden bambaşka zıtlamalara yol verebilir. Burada, kritik olan belirleyici unsur, AB'nin yeni dışlayıcı ve ilave koşullar getirmek yerine yerel yetkilileri yakınlaştırmaya pratikler benimsemesi olacaktır. Daha açık ifade etmek gerekirse, 2014 Tuzla olaylarının ardından, örneğin AB nasıl ki Seydiç – Finci davası konusunu BiH'in AB entegrasyonu sürecinde bir koşul olmaktan çıkarıp o tarihlerde tıkanmış olan BiH – AB temaslarını canlandırdı ise; 2019'da da Tuzla Santrali konusunda ihale, finansman, çevre güvenliği konularını öne sürerek BiH'e kısıtlamalar getirmek yerine, BiH perspektifinden Çin'in elzem olmayacağı, AB tarafından verilecek tavizlerin yaratıldığı bir yaklaşım formüle etmelidir. Bu bölümün başında yer verilen sava bağlanacak olursa, uzun süren devlet inşasında çözülmemiş sorunların (içeride veya) dışarıda, devlet inşasında rakip paydaşlar ortaya çıkararak daha komplike bir ortam doğurma olasılığı ve bunun FBiH özelinde ele alınan yansımaları; AB devlet inşasında belli bir süre tek taraflı taviz vermeyi tercih etmediği müddetçe, tekrarlanma riski barındırmaktadır.

Genel Değerlendirme ve Sonuç

Sonuç itibarıyla ifade etmek mümkündür ki, çatışma sonrası devlet inşası, teknik ve normatif yönleriyle hala evrilmeye devam eden, her devlete özgü olarak şekillenen, paradokslar barındıran bir çatışma sonrası pratik olarak, yaratabildiği sorunlara rağmen hala başvurulmuş bir faaliyet bütünüdür. Avrupa'da 2. Dünya Savaşı'ndan sonraki en şiddetli çatışma olan Bosna Savaşı'nın ardından yapılan uluslararası müdahale, savaşı durdurmuş ancak uygulamaya konulan anayasa nedeniyle yeni kurulan devletin inşasında, olması gerektiği gibi işlemeyen, komplike bir devlet aygıtı yaratmıştır. BiH'deki enerji güvenliğine ilişkin 1995 sonrası konjonktür, yukarıda ele alındığı kadarıyla, bu durumu tamamiyle yansıtmaktadır. Öyle ki, BiH'de başat devlet inşacıları olarak AB, Batı Balkanlar'ı enerji sektöründe de entegre etmeye yönelik çalışmalar yürütmekte, lakin BiH özelinde görüldüğü gibi, ağır kayıplara neden olmuş bir savaş geçirmiş devlet olması nedeniyle enerji güvenliği sağlanması gereken ilk ve en önemli aktör BiH olmalıyken, bu alandaki göstergeler aksine işaret etmektedir. İlk ve en temel sorun, diğer alanlar yanı sıra, enerji altyapısında en kritik olduğu varsayılan petrol ve doğal gaz sektörlerinde, anayasal düzenlemenin bir sonucu olarak, devlet inşası yazınında bir sorun olarak yer bulan "devlet içinde devlet" pratiklerine neden olan iki entitenin varlığıdır. BiH düzeyinde MoFTER, FBiH düzeyinde FMERI ve RS düzeyinde Sanayi, Enerji ve Madencilik Bakanlığı'na karşılık, AB'nin ilgili birimlerinin varlığı, parçalanmış ve konsensüsten uzak bir yapı teşkil etmekte, sorunlu karar alım süreçleri de buna paralel seyretmektedir. Bir diğer sorun, petrol ve doğal gaz alanında her bir entitenin yerleşik doğal müttefikleriyle dış ortaklıklara girmesi olup, bunu engelleyici bir yasal düzenlemenin bulunmamasıdır. Şimdiye değin bu tür dış işbirlikleri iki entitede de ilgili sektörde çığır açan bir gelişime neden olmamıştır; buna rağmen iki entite yetkilileri tarafından başvurulmuş bir tercih olmaya devam etmektedir. AB'nin enerji kriterlerinden randıman alınmadıkça bu durumun devam edeceği öngörülebilir. Ayrıca, başarısız devlet inşası süreçleri oldukça uzun bir zamana yayılmış ise, BiH'deki enerji sektöründe yakın tarihte görüldüğü üzere, bu durumdan faydalanabilecek kimi öngörülemeden veya beklendik aktörlerin "oyuna girmesi" sonucu doğabilir. BiH'in enerji alanında gerek kendi içinde gerekse AB ile ilişkilerinde çoklu sorunlar olduğunu tespit etmiş olan Çin, kuşak – yol stratejisi çerçevesinde BiH'de kömür sektöründe, koşul ve kriterlerden bağımsız bir zeminde kısa sürede büyük projeler üstlenmiştir. Bu yeni gelişme, bu kez AB ile FBiH arasında yeni bir anlaşmazlık unsuru yaratmışken, Çin'e yönelik bir risk olduğu görülmektedir.

Gelinen nokta itibarıyla, AB ile bağılı BiH enerji güvenliği yapılandırmasının geleceğinin, yine tahmin edilmesi güç olmayan gereklilikler arz ettiği vurgulanmalıdır. Öncelikle, içerdiği eşi benzeri olmayan iki başlı iç yapı hasebiyle devlet inşasının ekstra zorluklar sunduğu BiH'in devlet inşasında AB'siz bir devlet inşası olması ve bunun nihai kertede başarısızla sonuçlanması gibi bir olasılığın bertaraf edilmesi gereği aşıkardır. AB, enerji alanında yukarıda ele alınan temel üç sorun sebebiyle uzunca bir süre koşul ve kriterlerde tek taraflı tavizler vererek, BiH'in bu sektörde gelişmesini sağlamalıdır. AB'nin, Batı Balkanlar'da, diğer devletler bir tarafa, BiH'i üyeliğe kabul ettiği takdirde AB olduğunu kanıtlayabileceği açıktır. Öte yandan ve birinci tespitle bağlantılı olarak, BiH'in tahribatı diğer bölge devletlerine kıyasla savaş tecrübe etmiş olmasından dolayı en üst düzeyde olduğundan, sadece bu gerçekten hareket edildiğinde dahi, AB tarafından BiH'in enerji altyapısının geliştirilmesi sadece bir entitenin değil, tüm devletin ilgili alandaki sorunlarını asgari düzeye indirmeye katkı sağlayabilecektir. Zira, enerji güvenliği ihtiyacının aciliyeti ile ülkenin maruz kaldığı savaş tahribatının derecesi doğru orantılıdır. Üçüncüsü, BiH yetkililerinin ilerleyen süreçlerde ABD'yi ülkedeki enerji yapılandırmasına üst düzeyde müdahil etme seçeneğini de gözden geçirmesinin fayda sağlayacağı öngörülebilir. Nihai tahlilde, artık Balkan devletlerinin her birinin geçmişteki "büyük devlet" projelerinin hayata geçirilmesi, bölgede tekrar silahlı çatışma çıkması, BiH'in topraklarının bölünmesi ya da üniter devlet olması olasılıklarının ortadan kalktığı bir çağda, AB'nin, kendisi için güvenlik tüketen değil, güvenlik unsurları barındıran bir BiH yaratmayı tercih ederek, çalışmada da değinilen sorunlar bağlamında enerji yapılandırmasında yeni ilerletici formüller ile devlet inşasında başarılı olmaktan başka seçeneği olmadığını, hem AB'ye hem BiH'e göstermesinin zamanı gelmiş görünmektedir.

KAYNAKÇA

- ATELJEVIC, Jovo vd. (2004). "Entrepreneurship and SMEs in Bosnia and Herzegovina: Building Institutional Capacity". *The International Journal of Entrepreneurship and Innovation*. V/4: 241-253.
- AYOUB, Mohammed (2007). "State Making, State Breaking, and State Failure". *Leashing the Dogs of War: Conflict Management in a Divided World*. (ed. Chester A. Crocker vd.). Washington, D.C.: United States Institute of Peace Press: 95-144.
- BAHGAT, Gawdat (2011). *Energy Security: An Interdisciplinary Approach*. West Sussex: John Wiley & Sons Ltd.
- BELKIN, Paul (2009). "The European Union's Energy Security Challenges". *Global Energy Security*. (ed. Roger T. Attenberg). New York: Nova Science Publishers: 309-334.
- BLANK, Stephen - Younkyoo KIM (2014). "Moscow versus Brussels: Rival Integration Projects in the Balkans". *Mediterranean Quarterly*. XXV/2: 61-84.
- CAMPBELL, John L. (1995). "State Building and Postcommunist Budget Deficits, The American Behavioral Scientist". *American Behavioral Scientist*. XXXVIII/5: 760-787.
- CHANDLER, David (2009). "Great Power Responsibility and 'Failed States': Strengthening Sovereignty?". *Facets and Practices of Statebuilding*. (ed. Patrick Sutter-Julia Raue). Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers: 15-30.
- CHANDLER, David (2010). *International Statebuilding: The Rise of Post-Liberal Governance*. London, New York: Routledge.

- CHAPPUIS, Fairlie - Heiner HANGGI (2009). "The Interplay between Security and Legitimacy: Security Sector Reform and State-Building". *Facets and Practices of Statebuilding*. (ed. Patrick Sutter-Julia Raue). Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers: 31-56.
- COLES, Kimberley (2002). "Ambivalent Builders: Europeanization, the Production of Difference, and Internationals in Bosnia-Herzegovina". *PoLAR: Political and Legal Anthropology Review*. XXV/1: 1-18.
- DOBBINS, James vd. (2013). *Overcoming Obstacles to Peace: Local Factors in Nation-Building*. Santa Monica, CA: RAND Corporation.
- DUCASSE-ROGIER, Marianne (2004). "Recovering from Dayton: From 'Peace-Building' to 'State-Building' in Bosnia and Herzegovina". *Europe Helsinki Monitor*. XV/2: 76-90.
- DUFFIELD, Mark (2007). *Development, Security and Unending War: Governing the World of Peoples*. Cambridge: Polity Press.
- DUNJIC, Stefan vd. (2016). "Renewable Energy Development Trends in the Western Balkans". *Renewable and Sustainable Energy Reviews*. LXV/C: 1026-1032.
- ELKIND, Jonathan (2010). "Energy Security: Call for a Broader Agenda". *Energy Security: Economics, Politics, Strategies, and Implications*. (ed. Carlos Pascual-Jonathan Elkind). Washington: Brookings Institution Press: 119-148.
- "Energy in the Western Balkans: The Path to Reform and Reconstruction" (2008). Paris: International Energy Agency.
- ERIKSEN, Stein Sundstol (2017). "State Effects and the Effects of State Building: Institution Building and the Formation of State-Centered Societies". *Third World Quarterly*. XXXVIII/4: 771-786.
- FORTUNATO, Piergiuseppe - Richard KOZUL-WRIGHT (2011). "Introduction". *Securing Peace: State-building and Economic Development in Post-Conflict Countries*. (ed. Piergiuseppe Fortunato- Richard Kozul-Wright). London, New York; Bloomsbury Academic: 1-18.
- FUKUYAMA, Francis (2004). *State-Building: Governance and World Order in the 21st Century*. Ithaca, New York: Cornell University Press.
- GROSS, Eva (2011). "Explaining EU Foreign Policy towards the Western Balkans". *European Security since the Fall of the Berlin Wall*. (ed. Frederic Merand vd.). Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press: 260-273.
- HAGHIGHI, Sanam Salem (2007). *Energy Security: The External Legal Relations of the European Union with Major Oil- and Gas-Supplying Countries*. Oxford, Portland, Oregon: Hart Publishing.
- HAMEIRI, Shahar (2010). *Regulating Statehood: Statebuilding and the Transformation of the Global Order*. New York: Palgrave Macmillan.
- IVIE, Robert L. - Timothy William WATERS (2010). "Discursive Democracy and the Challenge of State Building in Divided Societies: Reckoning with Symbolic Capital in Bosnia and Herzegovina". *Nationalities Papers*. XXXVIII/4: 449-468.

- KALICKI, Jan H. - David L. GOLDWYN (2005). "Conclusion: Energy, Security, and Foreign Policy". *Energy and Security: Toward a New Foreign Policy Strategy*. (ed. Jan H. Kalicki-David L. Goldwyn). Baltimore: The Johns Hopkins University Press: 561-578.
- KALICKI, Jan H. - David L. GOLDWYN (2005), "Introduction: The Need to Integrate Energy and Foreign Policy". *Energy and Security: Toward a New Foreign Policy Strategy*. (ed. Jan H. Kalicki-David L. Goldwyn). Baltimore: The Johns Hopkins University Press: 1-19.
- KAVALSKI, Emilian (2008). *Extending the European Security Community-Constructing Peace in the Balkans*. London, New York: I. B. Tauris.
- KERANEN, Outi (2014). "Building States and Identities in Post-Conflict States: Symbolic Practices in Post-Dayton Bosnia". *Civil Wars*. XVI/2: 127-146.
- KEUKELEIRE, Stephan - Jennifer MACNAUGHTAN (2008). *The Foreign Policy of the European Union*. New York: Palgrave Macmillan.
- KISANGANI, Emizet F. - Jeffrey PICKERING (2014). "Rebels, Rivals, and Post-Colonial State-Building: Identifying Bellicist Influences on State Extractive Capability". *International Studies Quarterly*. LVIII/1: 187-198.
- KOLSTO, Pal (2014). "Identifying with the Old or the New State: Nation-Building vs. Yugonostalgia in the Yugoslav Successor States". *Nations and Nationalism*. XX/4: 760-781.
- KOVACS, Balazs Aron (2019). *Peace Infrastructures and State-Building at the Margins*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- KRASNER, Stephen D. (2011). "International Support for State-Building". *Prism*. II/3: 65-74.
- KRASNER, Stephen D. - Thomas RISSE (2014). "External Actors, State-Building, and Service Provision in Areas of Limited Statehood: Introduction". *Governance: An International Journal of Policy, Administration, and Institutions*. XXVII/4: 545-567.
- KURTENBACH, Sabine (2011). "State-Building, War and Violence: Evidence from Latin America". *GIGA German Institute of Global and Area Studies Working Paper*. 181: 1-32.
- KUZIO, Taras (1999). "Stateness and Institutions in Ukraine: A Theoretical and Comparative Introduction". *State and Institution Building in Ukraine*. (ed. Taras Kuzio vd.). New York: St. Martin's Press: 1-23.
- LIOTTA, P. H. (2000). "If It's Not One Thing, It's Another: Bosnia and the Economics of Wars and Peace". *Mediterranean Quarterly*. XI/3: 100-115.
- MAC GINTY, Roger (2011). *International Peacebuilding and Local Resistance: Hybrid Forms of Peace*. London: Palgrave Macmillan.
- MAJSTOROVIC, Danijela vd. (2015). "From Dayton to Brussels via Tuzla: Post-2014 Economic Restructuring as Europeanization Discourse/Practice in Bosnia and Herzegovina". *Southeast European and Black Sea Studies*. XV/4: 661-682.
- MARQUINA, Antonio (2008). "Southeast-Southwest European Energy Corridor". *Energy Security: Visions from Asia and Europe*. (ed. Antonio Marquina). New York: Palgrave Macmillan: 54-68.

- MAY, Jonathan (2013). "How Bosnia Changed Paddy". *East European Politics and Societies and Cultures*. XXVII/4: 593-618.
- MCMAHON, Patrice C. - Jon WESTERN (2009). "The Death of Dayton: How to Stop Bosnia from Falling Apart". *Foreign Affairs*. LXXXVIII/5: 69-83.
- MYERSON, Roger B. (2011). "Rethinking the Fundamentals of State-Building". *Prism*. II/2: 91-100.
- NARTEN, Jens (2009). "Dilemmas of Promoting 'Local Ownership': The Case of Postwar Kosovo". *The Dilemmas of Statebuilding*. (ed. Roland Paris-Timothy D. Sisk). Abingdon: Routledge: 252-283.
- PACZULLA, Jutta (2004/2005). "The Long Difficult Road to Dayton: Peace Efforts in Bosnia-Herzegovina". *International Journal*. LX/1: 255-272.
- PARIS, Roland - Timothy D. SISK (2009). "Introduction: Understanding the Contradictions of Postwar Statebuilding". *The Dilemmas of Statebuilding*. (ed. Roland Paris-Timothy D. Sisk). Abingdon: Routledge: 1-20.
- PASCUAL, Carlos - Evie ZAMBETAKIS (2010). "The Geopolitics of Energy: From Security to Survival". *Energy Security: Economics, Politics, Strategies, and Implications*. (ed. Carlos Pascual-Jonathan Elkind). Washington: Brookings Press: 9-35.
- PRANTL, Jochen (2011). "Cooperating in the Energy Security Regime Complex". *Asia Security Initiative Policy Series Working Paper*. 18: 1-18.
- ROBINSON, Neil (2007). "State-Building and International Politics: the Emergence of a 'New' Problem and Agenda". *State-Building Theory and Practice*. (ed. Aidan Hehir-Neil Robinson). London, New York: Routledge: 1-28.
- SCHNECKENER, Ulrich (2008). "Addressing Fragile Statehood: Dilemmas and Strategies of International State-building". *Strategies for Peace: Contributions of International Organisations, States and Non-State Actors*. (ed. Volker Rittberger-Martina Fischer). Opladen & Farmington Hills, MI: Barbara Budrich: 193-219.
- SCHROEDER, Ursula C. - Cornelius FRIESENDORF (2009). "State-Building and Organized Crime: Implementing the International Law Enforcement Agenda in Bosnia". *Journal of International Relations and Development*. XII/2: 137-167.
- SHINODA, Hideaki (2018). "Peace-Building and State-Building from the Perspective of the Historical Development of International Society". *International Relations of the Asia-Pacific*. XVIII/1: 25-43.
- SOBEK, David - Cameron G. THIES (2015). "Civil Wars and Contemporary State-Building: Rebellion, Conflict Duration, and Lootable Resources". *Civil Wars*. XVII/1: 51-69.
- SUTTER, Patrick (2009). "State-Building or the Dilemma of Intervention: An Introduction". *Facets and Practices of Statebuilding*. (ed. Patrick Sutter-Julia Raue). Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers: 3-13.
- TANSEY, Oisín (2014). "Evaluating the Legacies of State-Building: Success, Failure, and the Role of Responsibility". *International Studies Quarterly*. LVIII/1: 174-186.
- TILLY, Charles (1985). "State Making and Organized Crime". *Bringing the State Back In*. (ed. Peter B. Evans vd.). Cambridge: Cambridge University Press: 212-241.

TSAGOURIAS, Nicholas - Nigel D. WHITE (2013). *Collective Security: Theory, Law and Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.

WALDNER, David (1999). *State Building and Late Development*. Ithaca, London: Cornell University Press.

WOODWARD, Susan L. (2011). "State-Building for Peace-Building: What Theory and Whose Role?". *Securing Peace: State-Building and Economic Development in Post-Conflict Countries*. (ed. Piergiuseppe Fortunato-Richard Kozul-Wright). London, New York: Bloomsbury Academic: 87-112.

YERGIN, Daniel (2006). "Ensuring Energy Security". *Foreign Affairs*. LXXXV/2: 69-82.

İnternet Kaynakları

Balkan Green Energy News (2019). "Kopac Warns BiH Framework Energy Strategy Until 2035 is Useless Without Related Law". Erişim Tarihi: 12.07.2019.

<https://balkangreenenergynews.com/kopac-warns-bih-framework-energy-strategy-until-2035-is-useless-without-related-law/>

Balkan Insight (2008). "Russia-owned Bosnian Oil Company Reopens". Erişim Tarihi: 13.07.2019.

<https://balkaninsight.com/2008/11/27/russia-owned-bosnian-oil-refinery-reopens/>

CHESTERMAN, Simon vd. (2004). "Making States Work: From State Failure to State-Building". Tokyo: United Nations University: 1-19. Erişim Tarihi: 18.07.2019.

https://www.ipinst.org/wp-content/uploads/publications/making_states_work.pdf

DJURDJEVIC, M. G. (2016). "Russia's Political Interests Drive Investments in Bosnia". Erişim Tarihi: 13.07.2019.

<https://balkaninsight.com/2016/07/04/russia-s-political-interests-drive-investments-in-bosnia-06-30-2016/>

DRAGOJLOVIC, Mladen (2019). "Federation BiH (Bosna & Herzegovina) Searches for Oil Reserves". Erişim Tarihi: 13.07.2019.

<https://balkaneu.com/federation-bih-bosna-herzegovina-searches-for-oil-reserves/>

"Energy Statistics-Total Energy Balance, BiH, 2014-2016" (2018). Sarajevo: Agency for Statistics of Bosnia and Herzegovina. Erişim Tarihi: 18.07.2019.

www.bhas.ba/saopstenja/2018/ENE_07_2014_Y2_0_BS.pdf

"Framework Energy Strategy of Bosnia and Herzegovina Until 2035" (2018). Erişim Tarihi: 17.07.2019.

http://www.mvteo.gov.ba/data/Home/Dokumenti/Energetika/Framework_Energy_Strategy_of_Bosnia_and_Herzegovina_until_2035_ENG_FINAL....pdf

GAVENTA, Jonathan vd. (2015). "Six Principles for a Resilient Energy Union Delivering Energy and Climate Security for Europe", E3G: 1-18. Erişim Tarihi: 18.07.2019.

<https://www.jstor.org/stable/resrep17805>

Japan Times (2019). "As Balkans Sit in EU's Waiting Room, China Gets to Work". Erişim Tarihi: 13.07.2019.

<https://www.japantimes.co.jp/news/2019/04/10/asia-pacific/balkan-nations-sit-eus-waiting-room-beijing-gets-work/#.XTstkss8XqD>

JUKIC, E. M. (2014). "Bosnia Federation Eyes 2015 Start to Oil Digs". Erişim Tarihi: 13.07.2019.

<https://balkaninsight.com/2014/08/22/bosnia-lays-hopes-on-oil-explorations/>

KELAVA, M. (2018). "China Expands Coal Power Interests in Bosnia and Herzegovina". *Ecologist, The Journal for the Post-Industrial Age*. Erişim Tarihi: 14.07.2019.

<https://theecologist.org/2018/jul/24/china-expands-coal-power-interests-bosnia-and-herzegovina>

KULIC, F. (2019), "USAID Energy Investment Activity-Status of Projects for Diversification of Natural Gas Supply in BiH". Erişim Tarihi: 12.07.2019.

<https://www.usaideia.ba/wp-content/uploads/2019/07/5-Status-of-Projects-for-Diversification-of-Natural-Gas-Supply-in-BiH-Fahrudin-Kulic-USAID-EIA.pdf>

LAKIC, M. (2018). "Russia Investors Lose Money in Bosnia". Erişim Tarihi: 13.07.2019.

<https://balkaninsight.com/2018/04/17/russia-investments-face-losses-in-bosnia-04-16-2018/>

LATAL, S. (2015). "Oil Probe Draws Blank in Bosnian Serb Entity". Erişim Tarihi: 13.07.2019.

<https://balkaninsight.com/2015/02/24/oil-deposits-in-bosnian-serb-entity-insufficient-for-exploration-1/>

LJUBAS, Z. (2011). "Russians and Serbs Hunt for Oil in Bosnia". Erişim Tarihi: 13.07.2019.

<https://balkaninsight.com/2011/02/04/russian-and-serbian-partners-to-search-for-oil-in-bosnia/>

MORGAN, S. (2019). "Bosnian Energy Project 'Surprises' EU Enlargement Chief". Erişim Tarihi: 13.07.2019.

<https://www.euractive.com/section/enlargement/news/bosnian-energy-project-surprises-eu-enlargement-chief/>

Newsbase (2016). "Total Eyes Oil Exploration in Bosnia". Erişim Tarihi: 13.07.2019.

<https://newsbase.com/topstories/total-eyes-oil-exploration-bosnia>

Organization for Economic Cooperation and Development-OECD (2008), "State Building in Situations of Fragility: Initial Findings". (Paris: OECD). Erişim Tarihi: 18.07.2019.

<https://www.oecd.org/dac/conflict-fragility-resilience/docs/41212290.pdf>

Reuters (2015). "Bosnia and Herzegovina: Shell Pulls Out of Bosnia's Quest for Oil". Erişim Tarihi: 13.07.2019.

<https://uk.reuters.com/article/shell-bosnia/shell-pulls-out-of-bosnias-quest-for-oil-idUKL5N12036520150930>

Reuters (2018). "EU Official Criticizes Bosnia's Backing of Chinese Power Loan". Erişim Tarihi: 13.07.2019.

<https://www.reuters.com/article/us-bosnia-eu-energy-idUSKNB1QU1JD>

- RONC, N. (2017). "Bosnia's Simmering Black Gold". Erişim Tarihi: 13.07.2019.
<https://www.aa.com.tr/en/analysis-news/bosnia-s-simmering-black-gold/908286>
- Sarajevo Times (2014). "Program on Development of Perspective Research Areas of Oil and Gas in the Federation Adopted". Erişim Tarihi: 13.07.2019.
<https://www.sarajevotimes.com/program-development-perspective-research-areas-oil-gas-federation-adopted/>
- Sarajevo Times (2015). "Oil to be searched from Neum to Velika Kladuša?". Erişim Tarihi: 13.07.2019.
<https://www.sarajevotimes.com/oil-to-be-searched-from-neum-to-velika-kladusa/>
- Sarajevo Times (2017a). "How Much Has FBiH Paid Off of The Wartime Gas Debt?". Erişim Tarihi: 18.07.2019. <http://www.sarajevotimes.com/much-fbih-paid-off-wartime-gas-debt/>
- Sarajevo Times (2017b). "The Construction of the Gas Pipeline between BiH and Croatia to Begin Soon". Erişim Tarihi: 13.07.2019.
<https://www.sarajevotimes.com/construction-gas-pipeline-bih-croatia-begin-soon/>
- Sarajevo Times (2019a). "What is the Destiny of Block 7 Tuzla Thermo Power Plant?". Erişim Tarihi: 13.07.2019.
<https://www.sarajevotimes.com/what-is-the-destiny-of-block-7-tuzla-thermo-power-plant/>
- Sarajevo Times (2019b). "What Milorad Dodik said to Putin during their Meeting in Belgrade?". Erişim Tarihi: 13.07.2019.
<https://www.sarajevotimes.com/what-milorad-dodik-said-to-putin-during-their-meeting-in-belgrade/>
- Serbia SEE Energy Mining News (2016). "Bosnia: Australian Key Petroleum Interested in Oil Reserves". Erişim Tarihi: 13.07.2019.
<https://serbia-energy.eu/bosnia-australian-key-petroleum-interested-in-oil-reserves>
- SOFTIC, A. - L. GLAMOCIC (2012). "National Energy Background Report on Energy for Bosnia and Herzegovina". Erişim Tarihi: 17.07.2019.
https://danubeinco.net/object/document/10210/attach/0_National_Background_Report_Energy_BiH_2012.pdf
- TZANETAKOU, N. (2019). "Turkish Stream Will Reach Bosnia-Herzegovina". Erişim Tarihi: 13.07.2019. <https://balkaneu.com/turkish-stream-will-reach-bosnia-herzegovina/>

Ek Belge: Erişim Tarihi: 25.07.2019.

https://balkangreenenergynews.com/wp-content/uploads/2018/10/ECS-10_18027-09-2018-MoP-Federation-Bosnia-and-Herzegovina.pdf

Energy Community Secretariat
Am Hof 4, Level 5, 1010 Vienna, Austria

Phone	+43 (0)1 535 2222
Email	contact@energy-community.org
Web	www.energy-community.org

Vienna, 27 September 2018
ECS-10/18/O/27-09-2018

Honorable members of the Parliament of the Federation of Bosnia and Herzegovina,

In the context of our task to oversee compliance of the Parties to the Treaty Establishing the Energy Community with Energy Community law, and in particular the enforcement of Energy Community State aid *acquis*, we are closely monitoring the State aid implications of the Tuzla 7 project.

The Energy Community Secretariat has recently been informed about Decision No. UP/I 03-26-1-42-4/18 of the State Aid Council of Bosnia and Herzegovina, dated 23 July 2018 (hereinafter "the Decision") which finds that the guarantee provided by the Federation of Bosnia and Herzegovina for a loan of EUR 614 mn from the Chinese Export-Import-Bank to Elektroprivreda Bosnia i Hercegovine (hereinafter "Elektroprivreda BiH") for the Tuzla 7 project does not constitute State aid.

We have also been approached by Aarhus Centre and CEE Bankwatch Network concerning in compliance of the Decision with Energy Community *acquis*. This case has been registered as a complaint and will be dealt with under our infringement procedures (Cases ECS-10/18).

The Secretariat has reviewed the Decision and is addressing you with concerns as to its compliance. In particular, the Secretariat has strong doubts as to whether the argumentation and conclusion by the State Aid Council is compliant with Energy Community State aid *acquis*. At a preliminary stage, we would like to highlight the following issues:

- The assessment of the financial health of the beneficiary of the guarantee, i.e. whether it is "an undertaking in difficulty" as required by European law, was not based on the appropriate standard which is the definition of the Guidelines on State aid for Rescuing and Restructuring Firms in Difficulty.
- The guarantee does not only cover the loan and interest, but also "other associated costs under the Agreement on the Credit Line". As this item is not clear, the extent of the guarantee cannot be properly measured as required.
- The guarantee covers more than 80% of the outstanding loan. Contrary to the findings of the State Aid Council, the exception for providers of services of general economic interest is not applicable since Elektroprivreda BiH is entrusted with not only one public service obligation, but several, and carries out purely economic activities. Furthermore, the guarantee is granted by another authority than the one which imposed the public service obligation. Finally, the guarantee does not constitute "compensation" for the provision of a service of general economic interest.
- The assessment of whether the premium paid is market-oriented lacks an appropriate benchmark. The loan used for comparative purposes concerns another technology and a substantially smaller amount. Moreover, the additional security instruments are taken into account in an inappropriate manner.

Bank	Raiffeisenlandesbank
IBAN	AT95320000015102825
BIC	RLNWATWW

Energy Community Secretariat
Am Hof 4, Level 5, 1010 Vienna, Austria

Phone	+43 (0)1 535 2222
Email	contact@energy-community.org
Web	www.energy-community.org

Therefore, the Secretariat raises serious doubts as to the conclusion of the State Aid Council, namely that the guarantee at issues does not constitute State aid.

We therefore invite the Parliament of the Federation of Bosnia and Herzegovina not to approve a guarantee which may constitute illegal State. Such approval could lead to lengthy and costly recovery procedures. Besides, the Secretariat may have to open infringement procedures against Bosnia and Herzegovina pursuant to the Energy Community Dispute Settlement Rules.

In case you decide to discuss the guarantee at issue at one of the upcoming sessions, we ask you to invite the Secretariat to present our concerns regarding the State aid implications. We also use this opportunity again to offer our assistance and advice to the State Aid Council in the framework of Article 2 of the Dispute Settlement Procedures. Unfortunately, this offer has been rejected in the past.

We remain at your disposal for any questions you might have.

Yours sincerely,

Janez Kopač
Director
Energy Community Secretariat

Dirk Buschle
Deputy Director and Legal Counsel

CC:
Ministry of Foreign Trade and Economic Relations of Bosnia and Herzegovina
Federal Ministry of Finance
State Aid Council
Aarhus Centre
CEE Bankwatch Network